

вуста вихилясом» [4, с. 124]. Незвичне поєднання твірних допомагає створити цікаві та неповторні okazіоналізми, що довершують образ та розкривають почуття ліричного героя.

Як бачимо, авторські дієслівні інновації вражають оригінальністю та аномальністю. Вони насичують текст різними емоціями, роблять його яскравим, сприяють експресивності вислову, оживленню оповіді, допомагають малювати різні картини, почуття, відтворювати весь неповторний світ. Крім того, вербальні інновації відображають світосприйняття, почуття і переживання самого автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; за ред. І. Р. Вихованця. – К. : «Пулсари», 2004. – 400 с.
2. Калько М. І. Лексичне новаторство поетів українського Ренесансу 20-30-х років ХХ століття (на матеріалі творчості М. Семенка / М. І. Калько, О. В. Очеретяна // Українське національно-духовне відродження 20-х років : освітній, літературний та історичний аспекти. – Черкаси, 1993. – С. 31 – 32.
3. Пустовіт Л. О. Оказіоналізм / Л. О. Пустовіт, Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія. – 2-е вид. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 432-433. – Бібліогр.: с. 433.
4. Сапеляк С. Є. Во ім'я Слова : Поезії / С. Є. Сапеляк. – Х. : Майдан, 2007. – 154 с. – Серія “Поезія Слобожанщини”.
5. Сапеляк С. Є. Журбопис : Вірші, публіцистика / С. Є. Сапеляк. – Х. : Майдан, 1995. – 96 с.
6. Сапеляк С. Є. Страсті по любові : Поезії / С. Є. Сапеляк. – Х. : Майдан, 2000. – 132 с.
7. Сапеляк С. Є. Триваллий рваний зойк : Поезії / С. Є. Сапеляк. – К. : Рад. письменник, 1991. – 189 с.

Бойчук Н.

Науковий керівник – доц. Штонь О. П.

ДІАЛЕКТИЗМИ ЯК ЕТНОЛІНГВІСТИЧНА ОСНОВА РОМАННОГО ТРИПТИХА Р. ІВАНИЧУКА «ХРЕСНА ПРОЩА»

Одним із основних засобів стилізації розмовності в художньому тексті виступають діалектизми як територіально марковані синоніми слів літературної мови. Тому дослідження особливостей взаємодії та взаємовпливу художньої мови і територіальних діалектів є пріоритетним напрямом сучасної лінгвостилістики.

Роман Іваничук – представник західноукраїнської мовної спільноти, а, як відомо, рідна письменнику мова з усіма її особливостями завжди є невід'ємною частиною його мовотворчості. Тому у романі «Хресна проща» автор використовує діалектизми галицько-буковинської групи, що відображають особливості мовлення персонажів на описуваній території.

Мета статті полягає у з'ясуванні семантико-стилістичних особливостей діалектизмів у романі Р. Іваничука «Хресна проща».

Діалектизми, за визначенням П. Гриценка, – це позанормативні елементи літературної мови, що мають виражену діалектну віднесеність. Вони віддзеркалюють процес адаптації літературною мовою територіально здиференційованих елементів діалектної мови чи регіональних варіантів літературної мови [4, с.146]. С. Бибик акцентує увагу на тому, що територіальний критерій діалектної лексики не є абсолютним, з часом діалектизм починає сприйматися як елемент розмовний, такий, що втратив конкретну локальну маркованість. Дослідниця також додає, що «діалектне слово в словнику – це літературне слово з територіальним і письменницьким «портретом», а діалектне слово в тексті – це стилема, експресема, засіб художньо-образної конкретизації» [1, с.47-49].

Діалектизми є синонімами до слів літературної мови, що відрізняються від них фонетичними, лексичними, граматичними особливостями. Усі ці різновиди, звичайно, яскраво представлені у творі.

Першу групу територіальних діалектизмів становлять фонетичні. У них спостерігаємо відображення таких процесів: сильного «укання» (*нута* – нота, *робучий* – робочий), наявності приставного *в* на початку слова (*встид* – стид), заміни *ю* на *гу* (*гурма* – юрма) та різних модифікацій голосних і приголосних (*соловій* – соловей, *отуха* – утіха, *гамор* – гамір, *згук* – звук та ін). Наведемо приклади: «Змовкла пісня, стихла музика, й промовив Вацлав Моравський до князя Володимира: / – Яке серце не здригнеться, вчувши такі слізні **нуди** й гіркотою струєні слова, княже? Пісня ця, яка і молитвою, і розпачливим криком єсть...» [2, с.235]; «Ростислав... почував себе в безпеці з огляду на незчисленне угорське військо, й додавав йому **отухи** барон Фільній – пихатий і самовпевнений лицар у блискучій кірасі...» [2, с.160].

Серед словотвірних діалектизмів, що відрізняються від слів літературних певними афіксами, фіксуємо лексеми *вдяка* – вдячність, *полегша* – полегкість, *лавиця* – лава, *струїти* – отруїти, *доста* – достатньо, *оподалік* – неподалік, *ниньки* – нині: «Довга дорога заспокоювала колишнього князя, й коли карета зупинилася перед монастирською брамою, відчув він дивну **полегшу** в душі: то замість погорди й злоби вкрадалося в його змучене серце почуття добра і смирення...» [2, с.251]; « – Гріх великий задумав

ти, брате Лево... Й коли ж то стане тобі **доста** тих земель: маси Белз, Берестя, Перемишль, Галич, Ярослав – ніхто їх у тебе не відбирає, навіщо тобі ще й краківська лядська земля?» [2, с.201].

Найбільшу групу утворюють лексичні діалектизми, що служать засобом номінації широкого кола реалій та понять і становлять собою різноманітні лексико-семантичні групи (ЛСГ). Серед них номен на позначення осіб, пов'язаних родинними, дружніми чи іншими стосунками: *стрий* – дядько по батькові, *стриєчний брат* – двоюрідний брат по батькові, *колежанка* – подруга, *любаска* – коханка, як-от: «У Нижньому Замку над рікою резидував князь Лев Данилович – відважний і до походів удатний лицар, а його **стриєчний брат** Володимир Василькович відчужився від Лева, задовольнившись Волинською землею» [2, с.188]; «...в Аркадія проколювався сором від усвідомлення, що Діана годиться йому в матері, а стала **любаскою**...» [2, с.16]. Сюди віднесемо також номінації, що відображають звернення до людини. Це зафіксована у творі лексема *вуйко*, яка вживається як шанобливе звертання до старшого за віком чоловіка на Галичині: « – Хотів би-м знати, хто ви такі, що завше тут збираєтеся, бо всяке буває: час на часі не стоїть, і ніхто не знає, хто що задумав.../ – Якщо ви, **вуйку**, такі вже пильні, то можу вас заспокоїти: ми спелеологи, печери досліджуємо, – пояснив Мирон...» [2, с.38].

Особи за прикметною рисою характеру чи вдачі представлені номенами *батяр* – розбишака, волоцюга; *загарливець* – запопадлива, запальна людина; *поштуркач* – попихач; *газда* – господар: «Славна столиця Галичини очима родовитих львов'яків – ремісників, вуличних **батярів**, базарних сидух, трамвайних кондукторів, скромних домогосподарок, гонорових пань у шубах і віденських капелюшках...» [2, с.47]; «Ігор у думці вперто скликав колишніх друзів... – жадібних до життя **загарливиців**, котрим самого університету, лекцій, ...шелесту книг у бібліотеках було категорично замало...» [2, с.7].

До ЛСГ на позначення предметів одягу, взуття, аксесуарів входять такі лексеми: *кошуля* – сорочка, *обцас* – каблук, *бранзолета* – браслет, *бинда* – стрічка. Наприклад, «Й забачив Пантела, що й до нього підходить рахманин з білою **кошулею** в руці, мов із знаменням смерті» [2, с.157]; «...волинський князь... тронно возсідав на чільному місці за тисовим столом – у каптані з грецького золототканого шовку, з срібним ланцюгом на грудях, з **бранзолетами** на зап'ястях та дорогими перснями на пальцях» [2, с.227-228].

Представлені у творі і номен тваринного та рослинного світу: *готур* – глухар, *бахмат* – бойовий верховий кінь, *ярина* – городина, *шувар*, що за тлумаченням СУМу, є «трав'янистою багаторічною рослиною з довгими мечоподібними листками й гострим запахом; татарське зілля, лепеха» [3, XI, с.555]. У романі читаємо: «...Уже-бо Дністер від материнських сліз повинно взявся, від дитячого плачу ліси посивіли, й оглухли від голосінь чуйні **готури** у надпрутських дібровах...» [2, с.236]; «В монастирському городі... ченці саджали **ярину**, підв'язували до тичок хміль і виноградні лози для осіннього тиснення вина... А про татар і згадувати перестали» [2, с.215-216].

До лексико-семантичної групи на позначення назв приміщень відносимо лексеми *робітня* – майстерня, *сутерини* – підвал, підземелля, *жупа* – солеварня, *почекальня* як «кімната в адміністративній установі, лікарні і т. ін., де відвідувачі чекають на прийом у кого-небудь, на зустріч з якою-небудь особою» [3, VII, с.466]. Просторові ж поняття позначають лексеми *обійстя* – садиба, двір, *зарінок* – рівне місце біля річки, поросле травою, *пляц* – площа, майдан, *яскиня* – печера: « – ...не встигли ми у вісімнадцятому році уві Львові проголосити Україну, як вилізли із **сутеринів** польські батяри в розатівках...» [2, с.117]; «Пантела... побачив, як хвіртка в мурі відчинилася й крізь неї вийшла на **зарінок** послушниця у білій намітці» [2, с.195].

До групи слів, що є номінаціями ознак та властивостей, належать лексеми *зизуватий* – трохи косоокий, *файний* – гарний, *потульний* – покірний, поступливий, *звинний* – меткий, спритний, *запропалий* – даремний: «... обличчя в людей набрали чужого вигляду, – нікого серед них не впізнавав: мали вони **зизуваті**, вивернуті бильмами очі...» [2, с.193]; « – **Файну** маєш паненку, хлопче» [2, с.146]. А от назви кольорів та відтінків репрезентовані лексемою *черлений*, тобто темно-червоний: «Й не переводячи подиху, просив співець іншого князя...: вступи́ся і ти, господине, за землю Руську! Не почувли, певне, князі молінь півчого, бо заголосила кривдно пісня, в **черленій** крові скупана...» [2, с.235].

Широко представлені у романі діалектні одиниці, що позначають назви дій: *галайкати* – мішати спів з криком, *старати* – добувати, діставати, *гудзуватися* – ставати нерівним, з гулями, з вузлами, *наглити* – квапити, підганяти, *здиміти* – зникнути, щезнути безслідно, *залебедіти* – звернутися до когонебудь ласкавими, ніжними словами, *пучнявіти* – набрякати, *нутрувати* – жити, перебувати всередині когонебудь, чого-небудь тощо: «...чекаючи підмоги зі Львова, ординці **галайкали**, їхні тягучі пісні, схожі на голосіння, долинали аж до Кракова й відлунювалися звідти брязкотом шабел та іржанням гуральських коней» [2, с.210]; «...він запобігливо зазирає ігуменові в очі й, не побачивши в них справжнього гніву, **залебедів**: / – Це ж бо я запрагнув до твоєї мудрості причаститися...» [2, с.146]; «...непогамовне зло **нутрувало** в його душі» [2, с.142].

Коли йдеться про слова, що не мають у літературній мові синонімів-відповідників, маємо на увазі *етнографічні діалектизми*. Це назви місцевих реалій, понять, які не є зрозумілими та не використовуються поза певним говором. У романі такі лексичні одиниці слугують для створення локального колориту зображуваного, а саме відтворення життя і побуту гуцулів: *плай* – стежка в горах,

архар – дикий гірський баран, *бартка* – маленька сокира. Їх у творі вжито в таких контекстах: «*Бела надав Ростиславу звання бана й заслав його разом з женою, королівною Анною, у Мачванську волость із селищем Умчари, ...де стугоніло німе безлюддя, й лише болгарські пастухи зрідка переганяли долинами отари білорунних овець, а на гірських пляях бляля архари*» [2, с.197]; «*рубачі... приходили із сталевими добре нагостреними бартками й рубали насамперед терен, який заважав їм допасти до чистого лісу...*» [2, с.177]. У гуцульській кухні поширене випікання хліба з кукурудзяного борошна, який місцеві жителі називають *малаєм*: «*...коли заходив до чабанських стійбищ, випрошуючи кухля молока й окрайця кукурудзяного малая, запитували його угорські пастухи, хто він такий, і Ростислав, викликаючи в людей сміх, називав себе галицьким князем*» [2, с.213-214]. Натрапляємо у тексті і на лексему *трумбета*, тобто «*трембіта*», що є місцевим народним музичним інструментом: «*...на толоці край дороги стояли підгородецькі парубки з гусями, трумбетами, цимбалами...*» [2, с.152]. У гуцульській міфології одне з найважливіших місць посідає *арідник* – злий дух, чорт, що править усім. Цей номен автор використовує у складі порівняння для характеристики одного із персонажів: «*Мирон пішов у сажотруси: іноді він уявляється мені таким собі малим арідником, який – геть чорний – вилізає з димаря палацу Лоренцовичів на Ринку...*» [2, с.86].

Отже, територіальні діалектизми, представлені у романі різноманітними ЛСГ, вживаються переважно для відтворення уснорозмовного мовлення персонажів, з метою їх типізації або для того, щоб відтворити місцевий колорит, побут, звичаї, подати опис життя людей та навколишнього світу, назвати відповідні реалії довкілля. Такі лексичні одиниці яскраві, виразні і, безперечно, слугують джерелом збагачення мови твору, підсилюють її виразальні можливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бирик С. Діалектне слово у словнику і в тексті / С. Бирик // Семантика мови і тексту : зб. ст. VIII Міжнар. конф. – Ів.-Франківськ : Плай, 2003. – С. 46-50.
2. Іваничук Р. Хресна проща: роман / Р. Іваничук. – Харків : Фоліо, 2011. – 284 с.
3. Словник української мови в 11 томах / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР / гол. ред. кол. І. К. Білодід. – Київ : Наукова думка, 1970-1980.
4. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Люлька М.

Науковий керівник – доц. Царик Л.І.

ЛІРИКА ІВАНА МАЛКОВИЧА У ШКІЛЬНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Зміни, зорієнтовані на відродження українського суспільства, сьогодні ставлять нові вимоги до викладання української літератури в школі. Державний стандарт базової і повної середньої освіти визначає такі основні завдання вивчення літератури в школі, як всебічний розвиток умінь і навичок школярів сприймати художній твір у якості явища мистецтва, створення оптимальних умов для формування читацької і мовленнєвої культури, творчих здібностей, самостійного аналізу прочитаного, образного, критичного й логічного мислення. Як показує практика, школярам значно важче тлумачити твори ліричні. Причин цього явища у шкільній практиці є безліч: а) індивідуальне нерозуміння або несприйняття віршів окремими учнями, яке важко усунути; б) наслідки системного неправильного аналізу віршів у початкових і середніх класах, коли від школярів вимагалось переповідати своїми словами твір, навіть якщо він не мав сюжету, а також виписувати наявні в тексті вірша художні засоби без належного осмислення їхньої ролі і естетичного навантаження. Вивчаючи ліричні твори на уроках української літератури, слід враховувати специфіку їх інтерпретації й низку супутніх проблем, зокрема аналіз образу ліричного героя – узагальнений абстрактний образ, який зазвичай є виразником авторського світовідчуття. Іншою, не менш важливою проблемою вивчення поезії, є її віршована форма. Як відомо, в школі дуже мало уваги приділяється формуванню вміння учнів аналізувати віршовану мову. Зазвичай, учні визначають віршовий розмір, стопу, характер римування, не заглиблюючись у те, як саме це впливає на настрої ліричного героя, його почуття.

Відомий методист Є.Пасічник стверджував: «Аналізувати ліричний вірш – означає вчити дітей заглиблюватися у його поетичні образи, спостерігати, як вимальовується одна за одною картини або як змінюються почуття, настрої ліричного героя, чим вони викликані та як усе це безпосередньо виражається в контексті твору. Важливо, що хоче сказати поет, який характер має мова вірша і як вона виражає авторську ідею». Ліричний твір не слід розбирати на деталі, порушуючи при цьому єдність змісту і форми. Ліричний твір є порівняно невеликим за обсягом і внутрішньо неподільним, тому його потрібно сприймати як єдине ціле. Аналіз ліричного твору не зводиться тільки до розкриття авторської позиції. Читач має право на свою точку зору, можливість інтерпретувати твір по-своєму.